

MINNESORD

Johs. Andenæs 1912-2003

AV PROFESSOR, JUR. DR. PER OLE TRÅSKMAN

Johs. Andenæs, en av 1900-talets mest kända och respekterade jurister och rättsvetenskapsmän i Norden, avled den 3 juli 2003 i sitt hem i Oslo. Härigenom avslutades en lång levnadsbana som lämnat djupa spår inte bara i norskt rättsliv, utan också i hela den nordiska rättsliga miljön och då särskilt inom det område som var Andenæs huvudområde, straffrätten och kriminologin.

Johs. Andenæs var född den 7 september 1912. Han avlade juridisk examen 1936 och inledde kort efter detta sin verksamhet som rättsvetenskaplig forskare, en verksamhet som han mycket aktivt fortsatte med genom hela livet - alltså långt över ett halvt sekel. Hans doktorsavhandling behandlade en av de klassiska frågorna inom straffrättens allmänna del, straffansvar för brott genom underlåtenhet att handla ("Straffbar unnlåtelse", 1942). Avhandlingen fick mycket beröm. Bl.a. Stephan Hurwitz betecknade den som "et af de værdifuldeste monografiske Arbejder indenfor den nordiske strafferetlige Litteratur i de sidste Aartier". Avhandlingen gav Andenæs tillträde till den ställning som professor i straffrätt vid Oslo universitet som han innehade mellan 1945 och 1982. En festskrift till hans ära ("Lov og frihet") publicerades 1982, då han som 70 årig lämnade professuren.

Johs. Andenæs sysslade också med statsrätt, bl.a. genom att skriva en lärobok om den norska statsförfattningen, men hans huvudområde var straffrätten (inklusive straffprocessrätt och kriminologi). 1956 publicerades den första tryckta upplagan av den stora läroboken i straffrättens allmänna del, "Alminnelig strafferett", som senare utkommit i flera nya upplagor. Tidigare versioner av läroboken hade redan under 40-talet publicerats i stencilerad form. I födelsedagsintervjuer som Andenæs gav i samband med sin 90-års dag senaste år, sade han sig vara både stolt och smickrad över att denna straffrättslärobok fortfarande var den som de flesta juris studerande läste som en del av straffrättspensum. Men han gav också uttryck för sin bekymring över att "ingen annan har skrivit någonting bättre på mer än femtio år". Andenæs var under hela perioden efter 1945 fram till sin död den ledande straffrättsforskaren i Norge. Han skrev också goda, väl systematiserade läroböcker i straffprocessrätt, och vissa mer begränsade framställningar om enskilda brottstyper.

Johs. Andenæs var intresserad av kriminologi. Detta kom också till uttryck i straffrättsläroboken. Boken inleds med en grundlig översikt över kriminalitetsutvecklingen och en genomgång av olika teorier om kriminalitetens orsaker.

Härigenom introducerades ett nytt grepp i den nordiska straffrättslitteraturen. Straffrätten hade inte på detta sätt tidigare presenterats i ett bredare kriminalvetenskapligt sammanhang.

Johs. Andenæs största insats inom kriminologin finner man i den forskning som gäller allmän preventionen. I internationella sammanhang framstod Andenæs under decennier som den tongivande nordiska forskaren inom den kriminologiska forskning som kretsade just kring allmän preventionen. Några av de klassiska bidragen till den litteratur som gäller allmän preventionen publicerade Andenæs just i denna tidskrift. Detta gäller framför allt artikeln "Almenprevensjonen – illusjon eller realitet?" som publicerades redan 1950 (NTfK 1950, s. 103 ff.) och den uppdatering av forskningssituationen som han gjorde drygt 25 år senare i artikeln "Nyere forskning om almenprevensjonen – status og kommentar" (NTfK 1977, s. 61 ff.). Också den sista artikeln som Andenæs publicerade i denna tidskrift berörde allmän preventionen. I artikeln "Nyklassisisme, proporsjonalitet og prevensjon" (NTfK 1988, s. 41 ff.) gav Andenæs sitt bidrag till den vid denna tid aktuella debatten om de "nyklassiska" straffideologierna.

I Norge betecknades Johs. Andenæs som "Jussens nestor" och som "Den juridiska landsfadern". I några fall betecknades han som den verkliga rättskällan, den "som står høyere enn loven selv". För oss som inte kommer från Norge kan det vara svårt att till fullo förstå och inse Andenæs betydelse som ledande gestalt i norskt rättsliv. Men också i ett nordiskt perspektiv var han en av 1900-talets helt stora jurister. I detta sammanhang skall det särskilt framhåvas att han på 1950-talet av Nordiska Rådet fick uppdraget att utreda behovet av ett organiserat nordiskt forskningssamarbete inom kriminologin. Utredningsarbetet var bakgrunden till att Nordiska Samarbetsrådet för Kriminologi grundades med Johs. Andenæs som dess första ordförande (1962-1965). Under denna första period utgavs också den första volymen av *Scandinavian Studies in Criminology* - en viktig bokserie, vars utgivning tyvärr inte kunnat fortsättas.

Johs. Andenæs var också aktiv inom de nordiska kriminalistföreningarna, de nordiska kriminalistmötena och under de nordiska juristmötena. Vid det nordiska juristmötet i Stockholm 1981 tilldelades Andenæs det första nordiska juristpriset, ett pris som utdelas som "erkänsla för särskilt framstående praktiskt eller teoretiskt rättsvetenskapligt författarskap". Johs. Andenæs mottog under sitt liv flera hedersbetygelser. Han var bl.a. hedersdoktor både vid Köpenhamns universitet och Uppsala universitet.

Men hur skall man egentligen kort beskriva Johs. Andenæs som människa, jurist, straffrättsforskare och rättspolitiker? Vad stod han för? Som människa framstod han som en "hurtig norrman" - han hade också idrottat aktivt i yngre dagar. Som människa framstod han ofta till en början som något svårtillgänglig, men sist och slutligen alltid som väldigt "sjyst". Som straffrättspolitiker var han liberal. "Straff må ikke brukes i unöden" var ett budskap som han upprepat

framförde, inte minst under det senaste decenniet då kraven på ökad straffrättslig repression också ökade i Norden. Vad han härigenom ville varna för var illa genomtänkta kriminaliseringar och kriminaliseringar med en alltför hög straffnivå. Han arbetade ihärdigt för en lägre straffnivå bl.a. då det gäller rattfylleri och narkotikabrott. Särskilt uppmärksammat blev det att han för några år sedan mycket klart tog avstånd från den restriktiva narkotikapolitik som bedrivits, med stränga straff också för eget bruk av narkotika. Själv ville Andenæs bl.a. att det egna bruket helt skulle avkriminaliseras. Detta låg helt i linje med hans uppfattning att straffrätten är ett farligt redskap som alltid skall brukas med försiktighet och helt lämnas liggande om andra redskap är bättre lämpade.